

Jan Kowalczyk

dr, Freelance Academic Writer
ORCID: 0000-0001-7261-7331

Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich jako element kształtowania bezpieczeństwa publicznego

Wprowadzenie

Degradacja stanowi jeden z negatywnych procesów o charakterze przestrzennym we współczesnych miastach. Jest bezpośrednim następstwem kluczowych ich właściwości, tj. zmienności i ciągłości rozwoju. Wade Graham pisał, że „większość [miast] jest budowana stopniowo, przez różnych ludzi, rozmaite elementy nakładają się na siebie albo nawzajem się przepychają, wypierają, wymazują, niszczą, zastępują i są zastępowane”¹. Zmieniające się wyobrażenia, potrzeby ludzi – mieszkańców miast oraz sposoby użytkowania wiekowych budowli i historycznych przestrzeni sprawiają, że ich funkcjonalność z biegiem czasu zmienia się lub całkowicie wygasa. Symbole kolejnych epok rozwoju miejskiego, będące często wyrazem dziedzictwa kulturowego oraz przesądzające o tzw. duchu miejsca (*genius loci*), stają się wówczas opuszczone i niszczone, czyli ulegają procesowi degradacji. Może ona obejmować pojedyncze budowle, całe przestrzenie, osiedla czy nawet dzielnice miejskie. Zjawiskiem mającym na celu zapobieganie skutkom degradacji jest rewitalizacja, czyli działania polegające na: odnowie dawnych dzielnic, rozwoju ich funkcji mieszkaniowej i gospodarczej oraz innych funkcji towarzyszących poprzez

¹ W. Graham, *Miasta wyśnione: Siedem wizji urbanistycznych, które kształtują nasz świat*, tłum. A. Sak, Wydawnictwo Karakter, Kraków 2016, s. 6.

zwiększanie walorów przestrzennych miast². Termin „rewitalizacja” posiada swoje korzenie w łacinie, gdzie *vita* oznaczało życie, a przedrostek „re-” powtórzenie się zjawiska. Zatem rewitalizację należy rozumieć jako przywracanie do lub nadawanie drugiego życia. Jej narzędziami są remonty, rewaloryzacje i modernizacje, jednak aby daną interwencję infrastrukturalną można było określić mianem rewitalizacji, musi ona również spełniać istotnie społeczne role, polegające na przewyżczeniu określonych negatywnych zjawisk społecznych, takich jak: ubóstwo, bezrobocie, czy niski poziom kapitału społecznego, których natężenie na obszarach zdegradowanych jest znacząco większe. Jednym ze szczególnych problemów o charakterze społecznym, które występują na takich obszarach, jest przestępczość oraz brak poczucia bezpieczeństwa przez mieszkańców.

Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy badawczej: w ramach rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich możliwe jest projektowanie przestrzeni, które wpływa na zachowanie potencjalnego sprawcy przestępstwa oraz wzmacnia poczucie bezpieczeństwa członków lokalnej społeczności, przyczyniając się tym samym do wzrostu poziomu bezpieczeństwa publicznego. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez analizę głównych ujęć teoretycznych koncentrujących się na roli przestrzeni w zapobieganiu przestępczości i zapewnianiu bezpieczeństwa – koncepcji „społecznych oczu” Jane Jacobs, a także pierwszej i drugiej generacji koncepcji zapobiegania przestępczości przez kształtowanie przestrzeni (*Crime Prevention Through Environmental Design, CPTED*)³.

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w miastach jako element zarządzania publicznego

Rozkwit miast jako miejsca życia człowieka przypadł na XIX w. i był związany z rewolucją przemysłową. Powstające wielkie zakłady przemysłowe przyciągały rzesze ludności opuszczającej wsie w poszukiwaniu pracy oraz godnego życia. Gwałtowny napływ nowych mieszkańców wpłynął na kształt miast – powstająca w pośpiechu zabudowa przemysłowa zaczęła dominować nad historyczną tkanką miejską. Wokół zakładów pracy w sposób chaotyczny powstawała gęsta zabudowa mieszkalna dla robotników⁴. Domostwa budowano z tanich materiałów, nie dbano o odpowiednie przewietrzenie ulic, odprowadzenie ścieków i śmieci oraz tworzenie terenów rekreacyjnych⁵; miasta stały się miejscem, w którym złe warunki sanitarne

² K. Skalski, *Programy rewitalizacji w Polsce. Bilans, analiza porównawcza, perspektywy*, [w:] *Projekty i programy rewitalizacji w latach 2002–2006. Studium przypadków*, red. F. Targowska, oprac. K. Skalski, Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Kraków 2006, s. 11.

³ O dorobku Jane Jacobs oraz koncepcji CPTED zob. także w: J. Kowalczyk, *Bezpieczeństwo przestrzeni współczesnych miast. Przykład Wielkiej Brytanii*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2020, s. 116–157.

⁴ B. Gutowski, *Przestrzeń marzycieli: Miasto jako projekt utopijny*, Warszawa 2006, s. 32, http://www.miastoidealne.sztuka.edu.pl/filozofia_miasta_miasto_jako_projekt_utopijny.pdf [dostęp: 24.04.2020].

⁵ E. Szpakowska, *Architektura miasta idealnego: Wprowadzenie*, „Przestrzeń i Forma” 2011, nr 16, s. 121–154.

i duże zagęszczenie nie tylko wpływały negatywnie na jakość życia, ale sprzyjały również powstawaniu problemów społecznych, w tym przestępczości. Zdaniem Marcina Kopcia problem degradacji jest nierozzerwalnie związany z mislokacjami, czyli występującymi zaburzeniami rozwoju miast. Autor wskazuje na kilka podstawowych typów mislokacji:

- przestrzenną – rozumianą jako rozproszenie struktury przestrzennej miasta poprzez występowanie rozbudowanych, nierentownych systemów infrastruktury;
- funkcjonalną – niewłaściwie zaplanowane przeznaczenie terenów miejskich;
- lokalizacyjną – utrzymywanie terenów przemysłowych w centrach miast i wypychanie przestrzeni mieszkalnej na peryferie, co powoduje zaburzenia w użytkowaniu terenów centralnych;
- użytkownika – polegającą na zachwianiu równowagi między nieruchomościami a użytkownikami przestrzeni publicznej⁶.

Zapobieganiu degradacji przestrzeni służy rewitalizacja. W rodzimej literaturze pojęcie to bywa nadużywane, ponieważ wykorzystuje się je zbiorczo do określenia wszelkich działań urbanistycznych i architektonicznych, takich jak remont, adaptacja, konserwacja, przebudowa itp.⁷ Rewitalizacja jest określeniem znacznie szerszym i można ją zdefiniować jako kompleksowy i wielowymiarowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, na których koncentrują się negatywne zjawiska zarówno o charakterze przestrzenno-technicznym (np. związane ze złym stanem technicznym budynków), jak i społeczno-gospodarczym (wysokie natężenie problemów społecznych wpływających negatywnie na poziom życia mieszkańców miast)⁸.

Oznacza to, że do głównych cech procesu rewitalizacji zaliczyć należy w szczególności:

- cel działań, którym jest poprawa warunków społeczno-gospodarczych oraz przestrzennych, dla których remont stanowi jedynie narzędzie;
- kompleksowość i komplementarność działań infrastrukturalnych (np. remontu) oraz tzw. działań miękkich mających na celu przezwyciężenie negatywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych⁹.

Biorąc pod uwagę cele rewitalizacji, należy przyporządkować ją do instrumentów z zakresu zarządzania publicznego stanowiących element polityki publicznej. Świadczy o tym włączenie w ostatnich latach zagadnień związanych z rewitalizacją do kluczowych dokumentów kształtujących rozwój społeczno-gospodarczy, przestrzenny i regionalny tak w Polsce, jak i w innych państwach europejskich¹⁰. Główny

⁶ M. Kopeć, *Rewitalizacja miejskich obszarów zdegradowanych*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 74 i n.

⁷ J. Parysek, *Rewitalizacja miast w Polsce: wczoraj, dziś i być może jutro*, „Studia Miejskie” 2015, t. 17, s. 9–25.

⁸ S. Krzysztofik, M. Ślebocka, A. Tylman, *Revitalisation as a Process of Restoring the Identity of a Place through Protection of its Cultural Heritage. A Case Study of the City of Łódź*, „Studia Miejskie” 2017, t. 26, s. 83–93.

⁹ A. Lisowska, A. Ochmański, *Rewitalizacja a rozwój społeczno-gospodarczy miast (wybrane przykłady)*, „Studia Miejskie” 2016, t. 23, s. 117–130.

¹⁰ P. Ciesiółka, *Rewitalizacja w polityce rozwoju kraju*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna” 2017, nr 39, s. 9–28.

dylemat rewitalizacji zdegradowanych obszarów koncentruje się na pytaniu o to, w jaki sposób zachować dla przyszłych pokoleń wartości kulturowe miasta, przy jednoczesnym przywróceniu ich „do życia” poprzez nadanie im nowych funkcji wpływających na poprawę jakości życia mieszkańców¹¹. Ponadto w przedsięwzięciach rewitalizacyjnych należy uwzględnić nie tylko uwarunkowania historyczno-kulturowe, lecz również przestrzenno-techniczne, społeczno-gospodarcze oraz z zakresu środowiska naturalnego (np. stosowanie proekologicznych rozwiązań). Rewitalizacja nie ogranicza się do pojedynczych, historycznych budynków. Realny wpływ na przezwycięzenie negatywnych zjawisk społecznych oraz zwiększanie jakości życia całej społeczności ma zwłaszcza rewitalizacja obszarowa (obejmująca całe kwartały zabudowy) oraz rewitalizacja przestrzeni publicznych¹². W przestrzeni publicznej koncentruje się bowiem aktywność mieszkańców, która – jak zauważa Weronika Wiśniewska – tworzy ramy życia miejskiego¹³.

Jednym z problemów społecznych na które rewitalizacja powinna stanowić odpowiedź, jest niski poziom bezpieczeństwa publicznego wynikający z dużego natężenia zjawisk, takich jak przestępczość oraz zachowania antyspołeczne. Wśród badaczy panuje zgoda co do tego, że przestępczość jest w szczególności problemem wielkomiejskim¹⁴. W miastach na całym świecie dostrzegalna jest koncentracja przestępstw i wykroczeń różnego typu, w tym takich, do których przeważnie dochodzi w przestrzeni publicznej, np. kradzieży mienia, wystąpień przeciwko porządkowi publicznemu, wymuszeń rozbójniczych. Zjawisko przestępczości wpływa negatywnie na jakość życia mieszkańców miast i – jak zaznaczają niektórzy autorzy – może powodować destabilizację społeczności lokalnej¹⁵. Sposoby kształtowania przestrzeni, które sprzyjają poprawie bezpieczeństwa, stanowiły przedmiot badań licznych kryminologów, urbanistów i architektów, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie.

Związki między przestrzenią publiczną a bezpieczeństwem publicznym

Bezpośredni związek między przestrzenią publiczną a bezpieczeństwem publicznym został dostrzeżony już na początku XX w. przez badaczy skupionych wokół

¹¹ A. Maciejewska, A. Turek, *Rewitalizacja obszarów zurbanizowanych i przemysłowych jako kierunek zrównoważonego rozwoju miast*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” 2011, t. 142, s. 465–466.

¹² E. Boryczka, *Rewitalizacja miast*, [w:] *Eko Miasto#Zarządzanie. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, red. Z. Przygodzki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 167–193.

¹³ W. Wiśniewska, *Krajobraz miejski. Odnowa i kreacja w procesie odnowy*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2012, s. 52.

¹⁴ A. Bałandynowicz, *Zapobieganie przestępczości: studium prawno-porównawcze z zakresu polityki kryminalnej*, Zakład Poligraficzny „Primum”, Warszawa 1998, s. 26.

¹⁵ P. van Soomeren, *Tackling Crime and Fear of Crime Through Urban Planning and Architectural Design*, [w:] Th.D. Crowe, *Crime Prevention Through Environmental Design*, revised by L. Fennelly, 3rd ed., Elsevier, Oxford 2013, s. 221.

tw. chicagowskiej szkoły ekologii społecznej, zapoczątkowanej przez Roberta E. Parka, którzy próbowali przenieść orientację ekologiczną (wzajemne oddziaływanie między środowiskiem a organizmem) na grunt nauk społecznych (badając zależności między miastem a jego mieszkańcami). Badacze szkoły chicagowskiej postawili sobie za cel znalezienie przestrzennego rozkładu problemów i patologii społecznych (które nazywali „chorobami przestrzeni miejskiej”) oraz przyczyn ich występowania¹⁶. Owe „choroby” traktowano bardzo szeroko – od ubóstwa, przez wysoki poziom przestępczości, aż po segregację przestrzenną i kształtowanie się gett zamieszkiwanych przez mniejszości narodowe i etniczne. Przedstawiciele szkoły chicagowskiej w badaniach terenowych stosowali wiele różnych metod i technik pozwalających na uzyskanie danych społecznych. Na ich podstawie tworzono swoiste wielopłaszczyznowe modele funkcjonowania przestrzeni miejskich, uwzględniające występowanie kwestii społecznych, poziom organizacji i dezorganizacji społecznej oraz skutki zachodzących zjawisk przestrzennych¹⁷. Wyniki badań pozwalały na wyznaczanie strategicznych kierunków interwencji przestrzennych w przedwojennych miastach amerykańskich.

Związki między ukształtowaniem przestrzeni a bezpieczeństwem publicznym były również przedmiotem badań po zakończeniu II wojny światowej. Powojenna wizja rozwoju miast amerykańskich zakładała ich kompleksową przebudowę. Rozwijający się rynek motoryzacyjny wymusił uwzględnienie w projektach ruchu kołowego, a w krótkie – jego dominację nad innymi sposobami poruszania się. Uwaga urbanistów, z Robertem Mosesem na czele, koncentrowała się nie na osiedlach, a na wielkoskalowych inwestycjach w centra biznesowe, drogi szybkiego ruchu, estakady¹⁸. Takiemu rozumieniu rozwoju miejskiego stanowczo sprzeciwiała się Jane Jacobs, która należała do kluczowych postaci amerykańskiej urbanistyki XX w. Już w tytule jednej z pierwszych prac zawarła ona jeden ze swoich głównych postulatów – centra miast są dla ludzi (*downtown is for people*). Studium Jacobs stanowiło krytykę współczesnej urbanistyki, prowadzoną z „poziomu ulicy”¹⁹. Autorka sprzeciwiała się twórcom koncepcji urbanistycznych – Le Corbusierowi (twórcy idei miasta promiennego) oraz Ebenezerowi Howardowi (autorowi koncepcji miast ogródów) – twierdząc, że ich wielkoskalowe, racjonalizatorskie projekty są odezwane od realnych potrzeb mieszkańców miast²⁰. U Jacobs bowiem to właśnie ulice miast były podstawowym obszarem zainteresowania. Pisała ona: „centralne przestrzenie miejskie są postrzegane przez ludzi jako centrum miasta w dużej mierze dzięki ogromnej ilości drobnych elementów, które ludzie mogą dostrzec jedynie

¹⁶ P.D. Goist, *City and „Community”: The Urban Theory of Robert Park*, „American Quarterly” 1971, Vol. 23, No. 1, s. 51.

¹⁷ K. Czekaj, *Socjologia szkoły chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfańtego, Katowice 2007, s. 162.

¹⁸ G.-J. Hospers, *Jane Jacobs: Her Life and Work*, „European Planning Studies” 2006, Vol. 14, No. 6, s. 723–732.

¹⁹ C. Perrone, *‘Downtown is for People’: The Street-level approach in Jane Jacobs’ Legacy and its Resonance in the Planning Debate within the Complexity Theory of Cities*, „Cities” 2019, Vol. 91, s. 10–16.

²⁰ G.L. Scheper, *A Divergence of Modernities: Jane Jacobs, Robert Moses, and the Re-Visioning of New York City*, „Community College Humanities Review” 2008, Vol. 28, s. 92–106.

z poziomu ulicy”²¹. Jacobs stwierdzała wprost: aby poznać miasto, należy wyjść z domu i spacerować. Jakkolwiek jej uwaga była skoncentrowana na pojedynczych ulicach i osiedlach, to jednak uważała ona, że miasto to skomplikowany organizm wzajemnie połączonych elementów. Jej główna wizja dotycząca miast nosiła miano „zorganizowanej złożoności”. Wzorując się na dorobku Warrena Weavera, twórcy teorii kompleksowości (*complexity*), Jacobs twierdziła, że poszczególne elementy miasta są ze sobą ściśle powiązane i oddziałują na siebie wzajemnie, co można metaforycznie porównać do rafy koralowej²². Najpopularniejszym dziełem autorki jest wydana w 1961 r. książka *The Death and Life of Great American Cities* (*Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*). Już w pierwszym zdaniu określono jej główny cel: „ta książka to atak na obowiązujące metody planowania i przebudowywania miast”²³.

Jacobs wprowadziła do nauk społecznych określenia takie jak „kapitał społeczny” (*social capital*) i „różnicowane podstawowe funkcje [przestrzeni]” (*mixed primary uses*) oraz sformułowanie, że „nowe koncepcje [w urbanistyce] potrzebują wiekowych budowli”²⁴. Jednak pojęciem, które na stałe znalazło uznanie wielu współczesnych urbanistów, są „społeczne oczy” (*social eyes*). Autorka pisała: „na ulice muszą być skierowane oczy. Oczy należące do tych, których moglibyśmy nazwać naturalnymi właścicielami ulicy”²⁵. Jacobs zauważa prostą prawidłowość – im więcej możliwych sposobów użytkowania danej przestrzeni, tym więcej w niej użytkowników; z kolei im więcej użytkowników, tym więcej społecznych oczu pełniących rolę naturalnych stróżów porządku i tym wyższy poziom bezpieczeństwa publicznego. Dlatego też przekształcenia przestrzeni miejskiej (np. w procesie rewitalizacji) powinny wpływać na jej atrakcyjność i różnorodność oraz sprzyjać nawiązywaniu więzi między mieszkańcami danego obszaru²⁶. Sklepy, bary, restauracje, miejsca wypoczynku i rekreacji, place zabaw – to elementy gwarantujące, że w różnych porach dnia ulica będzie atrakcyjna dla różnych grup użytkowników, co zapewni stałą obecność społecznych oczu²⁷. Podsumowując, urbanistka podkreślała, że kluczowym czynnikiem wpływającym na bezpieczeństwo w przestrzeni jest nadanie priorytetu – w miarę ciągłemu – ruchowi pieszemu i kształtowanie przestrzeni w taki sposób, aby mieszkańcy większość codziennych spraw mogli załatwić poruszając się pieszo²⁸.

²¹ J. Jacobs, *Downtown is for People*, [w:] *The Exploding Metropolis: A Study of the Assault in Urbanism and how Our Cities Can Resist it*, eds. Editors of Fortune, Doubleday and Company, Garden City 1958, s. 147 [tłum. J. Kowalczyk].

²² P.L. Laurence, *The Death and Life of Urban Design: Jane Jacobs, the Rockefeller Foundation, and the New Research in Urbanism, 1955–1965*, „Journal of Urban Design” 2006, Vol. 11, Issue 2, s. 165.

²³ J. Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, Vintage Books, New York [cop. 1961], s. 3.

²⁴ P. Desrochers, *The Death and Life of a Reluctant Urban Icon*, „Journal of Libertarian Studies” 2007, Vol. 21, No. 3, s. 115–136.

²⁵ J. Jacobs, *The Death and Life...*, *op. cit.*, s. 3.

²⁶ B. Tavorari, *Jane Jacobs: Contradictions and Tensions*, „Revista Brasileira De Estudos Urbanos e Regionais” 2019, Vol. 21, No. 1, s. 13–25.

²⁷ M. Wendt, *The Importance of Death and Life of Great American Cities (1961) by Jane Jacobs to the Profession of Urban Planning*, „New Visions for Public Affairs” 2009, Vol. 1, s. 1–24.

²⁸ J. Jacobs, *The Death and Life...*, *op. cit.*, s. 29 i n.

W swojej najbardziej popularnej pracy Jacobs wymieniła cztery warunki (postulaty), które muszą zostać spełnione, aby dana przestrzeń publiczna była atrakcyjna dla mieszkańców i użytkowników, a w konsekwencji wpływała korzystnie na poziom bezpieczeństwa publicznego. Brzmiały one następująco²⁹:

1. Konieczność wprowadzenia harmonii między poszczególnymi funkcjami – przestrzeń miejską należy projektować w taki sposób, aby spełniała ona więcej niż jedną funkcję podstawową, a najlepiej więcej niż dwie. Zróżnicowanie pozwoli na skłonienie różnych grup ludzi do przebywania w przestrzeni o różnych porach, przyczyniając się tym samym do ciągłego ruchu i stałej obecności społecznych oczu. Urbanistka sprzeciwiała się tzw. strefowaniu przestrzeni, tj. wyraźnemu oddzieleniu funkcji mieszkaniowej od strefy pracy i wypoczynku (koncepcji mającej swoje źródło w myśli Le Corbusiera). Proponowała natomiast zróżnicowanie funkcjonalne (*mix of use/ functional mix*) w przestrzeni miejskiej.
2. Potrzeba tworzenia gęstej siatki kwartałów zabudowy – autorka uważała, że zarówno pojedyncze budynki, jak i całe pierzeje powinny być w miarę możliwości krótkie, co wpływa na zmniejszenie wielkości kwartałów zabudowy. Mniejsze kwartały z kolei przełożą się na większą liczbę przecznicy i skrzyżowań, a w konsekwencji na większą szansę, że drogi przemierzających miasto pieszych się przetną.
3. Konieczność zachowania wiekowych budowli – Jacobs twierdziła, że atrakcyjność poszczególnych ulic wynika z ich różnorodności. Zdaniem urbanistki, konieczne jest współwystępowanie w przestrzeni zarówno nowoczesnych, jak i starszych budynków. Należy podkreślić, że autorka nie miała na myśli jedynie zabytków świadczących o dziedzictwie kulturowym miasta, postulowała ona również konieczność zróżnicowania budynków mieszkalnych. Pisała, że w nowoczesnych, luksusowych budynkach mieszkają tylko osoby, które na to stać. W dzielnicach złożonych jedynie z takich zabudowań wkrótce pojawiają się lokale handlowe i usługowe dostosowane wyłącznie dla bogatych mieszkańców, co znacząco zmniejsza różnorodność funkcjonalną przestrzeni.
4. Potrzeba koncentracji – Jacobs stała na stanowisku, że zjawisko „rozlewania się miast” (*urban sprawl*), tj. przenoszenia się większości ludności na ich obrzeża, negatywnie wpływa na centrum, które pustoszeje po zakończeniu pracy przez pracowników szklanych biurowców. Należy zatem dążyć do zagęszczania przestrzeni i wprowadzania funkcji, które zapewnią obecność społecznych oczu przez cały czas. Urbanistyka stanowczo sprzeciwiała się przemianom funkcjonalnym dążącym do zastąpienia wielofunkcyjnych centrów miast centrami biznesowymi.

Powyższe postulaty pozwalają – w opinii autorki – zapobiegać negatywnemu procesowi segregacji przestrzennej, który prowadzi nieuchronnie do „martwoty miasta”. Choć Jacobs doczekała się grona krytyków, jej wkład w rozwój urbanistyki nakierowanej na tworzenie optymalnych warunków życia dla ludzi jest niezaprzeczalny.

²⁹ I. Colquhoun, *Design Out Crime: Creating Sage and Sustainable Communities*, Architectural Press, Amsterdam–Boston–London 2004, s. 39.

Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni

Druga połowa lat 60. oraz lata 70. przyniosły kolejne rozczarowania związane z nieskutecznością resocjalizacji sprawców przestępstw oraz skuteczności policji w ich wykrywaniu. W Stanach Zjednoczonych negatywne nastawienie do służb bezpieczeństwa potęgowała rosnąca nieufność społeczna wobec funkcjonariuszy, wynikająca ze stosowania przez nich brutalnych metod przeciwko obywatelom³⁰. W 1967 r. powołano Narodową Komisję Doradczą ds. Niepokojów Społecznych, której przewodził gubernator stanu Illinois Otto Kerner Jr. Komisja miała na celu zbadanie przyczyn protestów społecznych w amerykańskich miastach. W opracowanym przez organ raporcie (zwanym w literaturze Raportem Kenera³¹) stwierdzono, że funkcjonariusze zachowują się w sposób agresywny i często niezgodny z prawem, a obywatele nie posiadają skutecznych instrumentów umożliwiających zaskarżenie ich zachowania. Przedstawione wnioski stały się podstawą do planowania nowej strategii działań policyjnych, które w dużej mierze miały koncentrować się na prewencji kryminalnej, tzn. na działaniach mających na celu zapobieganie aktom przestępczości w miastach.

Przemianom dotyczącym roli i sposobów funkcjonowania policji towarzyszyły pojawiające się nowe koncepcje teoretyczne wyrastające na gruncie nauk o przestępstwie. Jedną z nich była teoria rutynowego działania (*routine activity theory*) zakładająca, że większość przestępstw zachodzi podczas wykonywania rutynowych, codziennych czynności³² wówczas, gdy w jednym miejscu i czasie spotkają się trzy zasadnicze elementy: mający motywację potencjalny sprawca, brak kompetentnych strażników oraz odpowiedni, niezabezpieczony cel. Oznacza to, że znaczna liczba przestępstw ma charakter sytuacyjny – jeżeli te trzy czynniki tworzące okazję przestępczą nie spotkają się, istnieje duża szansa, że do popełnienia przestępstwa w ogóle nie dojdzie³³. Powyższe twierdzenie dało podstawę koncepcji sytuacyjnego zapobiegania przestępczości (*situational crime prevention*). Wychodząc z założenia, że przestępstwa są następstwem korzystnych z punktu widzenia potencjalnego sprawcy okoliczności, stwierdzono, że ich zmiana może oddziaływać na decyzję sprawcy o zaniechaniu popełnienia przestępstwa. Zwolennicy teorii – Marcus Felson i Ronald V. Clarke – zakładali, że sytuacyjny kontekst dotyczy wszystkich typów przestępczości, chociaż czynniki sprzyjające popełnieniu różnych typów wykroczeń bywają odmienne. Ponadto zwrócono uwagę, że okazje do popełnienia przestępstwa pojawiają się w określonym czasie oraz w określonej przestrzeni³⁴.

³⁰ J.H. Skolnick, D.H. Bayley, *Community Policing: Issues and Practices Around the World*, U.S. Department of Justice, Washington DC 1988, s. 40 i n.

³¹ National Advisory Commission on Civil Disorders, *Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders*, National Institute of Justice, Washington DC 1968, s. 1 i n.

³² L.J. Siegel, *Introduction to criminal justice*, 12th ed., Cengage Learning, Belmont 2010, s. 123.

³³ K.P. Marczuk, *Społeczno-przestrzenne uwarunkowania bezpieczeństwa wielkich miast: Studium przypadku Chicago*, „Policja: Kwartalnik Kadry Kierowniczej Policji” 2013, nr 1, s. 10.

³⁴ M. Felson, R.V. Clarke, *Opportunity Makes the Thief: Practical Theory for Crime Prevention*, ASU Center for Problem-Oriented Policing, <http://www.popcenter.org/library/reading/pdfs/thief.pdf> [dostęp: 24.04.2020].

W konsekwencji, analizując przyczyny powstawania przestępczości, pod uwagę należy wziąć nie tylko motywacje potencjalnego sprawcy oraz cechy ofiary, ale również miejsce przestępstwa – te trzy czynniki tworzą tzw. trójkąt kryminalny³⁵.

Rozszerzenie pola zainteresowania kryminologów o wymiar przestrzenny pozwoliło dostrzec, że policja nie może być jedynym podmiotem kształtującym bezpieczeństwo publiczne w miastach. Wesley Skogan stwierdził wręcz, że policja nie jest w stanie stworzyć i utrzymać takich warunków, aby społeczności lokalne czuły się bezpiecznie, w związku z tym w celu zwalczania przestępczości niezbędne jest pobudzanie lokalnych wysiłków na rzecz jej zapobiegania³⁶. Rozwój alternatywnych (w stosunku do klasycznej metody nakierowanej na sprawcę) metod przeciwdziałania przestępczości dały początek rozwiązaniom, które koncentrowały się na miejscu popełnienia przestępstwa, czyli na przestrzeni miejskiej. Wyrażenia „zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni” (*Crime Prevention Through Environmental Design*, CPTED) jako pierwszy użył C. Ray Jeffery – kryminolog z Uniwersytetu Florydy. Koncepcja Jeffery’ego bazowała na jego osobistych doświadczeniach związanych z projektami przeobrażeń przestrzennych na terenach szkół oraz na dorobku Jacobs. Jak zauważa Patrick Parnaby: „tak samo jak Jacobs, Jeffery zrozumiał istotność uwarunkowań przestrzennych podczas analizowania przyczyn powstawania przestępczości. Jednakże badacz zwrócił również uwagę na powiązanie między środowiskowymi, biologicznymi i psychologicznymi czynnikami”³⁷. Jeffery zauważył, że potencjalny przestępca myśli w sposób racjonalny i dokonuje swojej decyzji w oparciu o przesłanki zewnętrzne. Jeżeli istnieje duże prawdopodobieństwo, że pozostanie on niezauważony i uda mu się zbiec z miejsca zdarzenia, jego motywacja rośnie. Dlatego też zapobieganie przestępczości powinno polegać na tworzeniu takich warunków społeczno-przestrzennych, aby zniechęcić sprawcę; innymi słowy – jeżeli usunięte zostaną czynniki sprzyjające przestępcy, to przestępstwo w ogóle nie nastąpi³⁸. Kształtowanie bezpiecznych przestrzeni sprowadza się zatem do działań mających na celu usunięcie korzystnych z punktu widzenia sprawcy uwarunkowań przestrzennych.

Jeffery wyznaczył pięć głównych filarów swojej koncepcji stanowiących pożądane kierunki przemian przestrzeni miejskiej. Należą do nich³⁹:

- 1) naturalne wyodrębnienie terytorialne, terytorialność (*territoriality*) – w CPTED jednym z podstawowych wyznaczników przestrzeni bezpiecznej jest wyraźne rozgraniczenie stref: prywatnej, półpublicznej i publicznej, oraz budowanie wśród mieszkańców poczucia przynależności i odpowiedzialności za najbliższe

³⁵ A. Urban, *Kształtowanie przestrzeni antyprzestępczej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Architektura” 2007, z. 45, s. 122 i n.

³⁶ W. Skogan, *Communities, Crime and Neighbourhood Organization*, „Crime and Delinquency” 1989, Vol. 35, Issue 3, s. 437–457.

³⁷ P. Parnaby, *Crime Prevention Through Environmental Design: Discourses of Risk, Social Control and a Neo-liberal Context*, „Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice” 2006, Vol. 48, No. 1, s. 3.

³⁸ M.B. Robinson, *The Theoretical Development of CPTED: 25 Years of Responses to C. Ray Jeffery*, [w:] *The Criminology and Criminal Law*, eds. W.S. Laufer, F. Adler, Transaction Publishers, New Brunswick 1996, s. 427–462.

³⁹ C.R. Jeffery, *Crime Prevention Through Environmental Design*, SAGE, Beverly Hills 1971, s. 17 i n.

otoczenie, a nie tylko za swoją przestrzeń prywatną. Jeffery koncepcję terytorialności zaczerpnął z dorobku Oscara Newmana, twórcy idei przestrzeni obronnej (*defensible space*), niejako konkurencyjnej w stosunku do CPTED. U jej podstaw leży przekonanie, że przestrzeń publiczna (oraz półpubliczna, np. teren zieleni przed budynkiem wielorodzinnym) jest metaforycznie podzielona na strefy wpływów społecznych, tzn. człowiekowi właściwe jest przywiązanie do przestrzeni i gotowość do jej obrony przed osobami niestosującymi się do panujących w niej zasad⁴⁰. Delimitacja przestrzeni publicznej i prywatnej może zostać dokonana za pomocą barier fizycznych (np. ogrodzenia, żywopłotu, znaku), jak również mieć charakter symboliczny (np. zmiana typu roślinności, naturalna granica terenu – wzniesienie, zagłębienie). Nie należy oczekiwać, że tego typu bariera wystarczy, aby powstrzymać potencjalnego sprawcę, jednak może skutkować poczuciem znalezienia się w strefie kontroli posiadającej gospodarza, co stanowi czynnik utrudniający popełnienie przestępstwa;

- 2) naturalna obserwacja (*natural surveillance*) – jest to filar CPTED zaczerpnięty wprost z dorobku Jacobs i stanowiący naturalną kontynuację jej teorii społecznych oczu. Dla Jeffery'ego nie ma jednak znaczenia, czy naturalna kontrola istnieje, czy też nie; istotne jest wzbudzenie w sprawcy poczucia bycia obserwowanym i uniemożliwienie mu pozostania niezauważonym. W ramach filaru postuluje się przede wszystkim likwidowanie miejsc, np. nieoświetlonych zaułków, które mogłyby stać się potencjalną kryjówką. Istotne jest również odpowiednie utrzymanie zieleni, która nie tylko może umożliwiać schowanie się, lecz również bywa przesłoną widokową⁴¹. Jeffery preferuje obserwację nieformalną (przez mieszkańców i użytkowników przestrzeni), lecz widzi również korzyści z zastosowania monitoringu wizyjnego CC TV⁴²;
- 3) kontrola dostępu (*access control*) – przez ten filar w CPTED rozumie się wykorzystanie potencjału przestrzennego do zwiększenia kontroli nad osobami przebywającymi w przestrzeni. Chodzi o to, aby wykorzystując naturalne ukształtowanie terenu, wytyczenie ścieżek prowadzących do budynków czy tworzenie szpalerów roślinnych, kanalizować ruch pieszcy w taki sposób, aby jego uczestnicy byli dobrze widoczni. Jednocześnie należy zaznaczyć, że naturalne środki kontroli dostępu są w CPTED docenione bardziej niż nadzór formalny – wysokie mury, bramy i furtki zamykane na klucz⁴³. Kontrola dostępu odnosi się zwłaszcza do przestrzeni mieszkalnej. Jak wskazują badacze z Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie: „w środowisku mieszkaniowym kontrola dostępu polega na ograniczeniu możliwości wchodzenia do klatek schodowych osobom

⁴⁰ O. Newman, *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*, Macmillan, New York 1972, s. 47.

⁴¹ A. Lis, M. Weber-Siwińska, M. Ziemiańska, *Metoda oceny i weryfikacji doboru roślin w aspekcie bezpieczeństwa przestrzeni*, „Przeźren i Forma” 2016, nr 26, s. 213–228.

⁴² M.P. Cozens, G. Saville, D. Hiller, *Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED): A Review and Modern Bibliography*, „Property Management” 2005, Vol. 23, Issue 5, s. 340 i n.

⁴³ K. Dukąła, K. Jurzak-Mączka, J. Mączka, *CPTED – teoria, praktyka, skuteczność*, [w:] *Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni. Teoria – badania – praktyka*, red. J. Czapska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 60.

niebędącym mieszkańcami lub wchodzeniu na obszar służący ograniczonej liczbie mieszkańców, np. parkingu, piwnicy itp.”⁴⁴;

- 4) zarządzanie i konserwacja (*management and maintance*) – u podstaw tego filaru leży przekonanie, że nieład w przestrzeni sprzyja powstawaniu przestępczości. Zaniedbania stanowią dowód, że dana przestrzeń nie posiada właściwego gospodarza, czyli nikt nie sprawuje nad nią kontroli. Kontynuacją myśli Jeffery’ego są tezy głoszone przez George’a L. Kellinga oraz Jamesa Q. Wilsona, autorów koncepcji „wybitych szyb”⁴⁵. Zdaniem badaczy zaśmiecenie i degradacja przestrzeni sprzyjają dalszej dewastacji. W konsekwencji nie jest ona atrakcyjna dla standardowych użytkowników i staje się opustoszała, co tworzy dobre warunki do prowadzenia działalności przestępczej. Proces ten autorzy określili jako „spirale degradacji”. Twierdzili oni, że należy podejmować działania mające na celu utrzymanie przestrzeni w dobrym stanie – metaforycznie określając je jako wstawianie wybitych szyb i dokładanie ich „zakitowanie”⁴⁶;
- 5) wsparcie użytkownika (*support activities*) – ostatni z filarów oznacza konieczność kształtowania przestrzeni w taki sposób, aby wyjaśnić użytkownikom jak należy z niej korzystać. Wsparcia użytkownika można dokonać zwłaszcza poprzez wyposażenie przestrzeni w odpowiednie znaki i symbole.

Należy zauważyć, że koncepcja Jeffery’ego nie wskazywała konkretnych wytycznych w zakresie kształtowania przestrzeni, stanowiła raczej zbiór wskazówek i dobrych praktyk urbanistycznych, które powinny być realizowane w odniesieniu do konkretnego terytorium. Ponadto główną uwagę w CPTED poświęca się kształtowaniu przestrzeni fizycznej, a nie relacjom zachodzącym między jej użytkownikami, które tworzą przestrzeń publiczną. Późniejsze ewaluacje programów rewitalizacyjnych, w których zastosowano strategię CPTED potwierdziły, że nieuwzględnienie więzi kształtujących się między użytkownikami przestrzeni to poważny niedostatek. Jak dowodził Travis Hirschi, bezpieczeństwo w obrębie społeczności lokalnej może zostać zapewnione wówczas, gdy występują w niej pożądane wzorce zachowań oraz reguły życia społecznego stanowiące podstawę trwałości tej społeczności. Zaproponował on następujące elementy kształtujące więzi między mieszkańcami:

- przywiązanie – związek emocjonalny człowieka związany z najbliższym otoczeniem;
- zaangażowanie – uczestnictwo w życiu wspólnoty lokalnej;
- zaabsorbowanie – poświęcanie czasu na utrzymanie więzi społecznych;
- przekonanie – przyznanie słuszności regułom panującym w społeczności i gotowość do podporządkowania się im⁴⁷.

Hirschi przekonywał, że osłabienie jednego z tych elementów powoduje, że poczucie tożsamości wspólnoty lokalnej i jej zdolność do utrzymywania

⁴⁴ R. Głowacki, K. Łojek, E. Ostrowska, A. Tyburska, A. Urban, *CPTED jako strategia zapewnienia bezpieczeństwa społeczności lokalnej*, Wyższa Szkoła Policji – Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Szczytno–Lublin 2010, s. 33.

⁴⁵ G.L. Kelling, C.M. Coles, *Wybite szyby: jak zwalczyć przestępczość i przywrócić ład w najbliższym otoczeniu*, tłum. B. Ludwiczak, „Media Rodzina”, Poznań [cop. 2000], s. 23 i n.

⁴⁶ J.Q. Wilson, G.L. Kelling, *The Police and Neighborhood Safety*, „The Atlantic” 1982, No. 1, s. 29–38.

⁴⁷ T. Hirschi, *Causes of Delinquency*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London 1969, s. 16–35.

bezpieczeństwa we wspólnej przestrzeni znacząco się obniża. Rozważania dotyczące relacji między istnieniem wartościowych więzi wśród ludzi a bezpieczeństwem stały się podstawą dla modyfikacji koncepcji CPTED dokonanej przez Gregory'ego Saville'a i Gerry'ego Clevelanda, twórców drugiej generacji koncepcji CPTED. Badacze zgodnie stwierdzili, że dotychczasowe metody ograniczały się jedynie do modelowania zachowania potencjalnego sprawcy, nie poświęcano jednak wystarczającej uwagi członkom lokalnych społeczności. Celem kształtowania przestrzeni w CPTED drugiej generacji jest nie tylko ograniczenie okazji przestępczych, lecz również – a może przede wszystkim – tworzenie przestrzeni przyjaznej mieszkańcom, w której mogą oni zaspokajać swoje potrzeby oraz nawiązywać kontakty społeczne i budować poczucie wspólnoty⁴⁸. Saville i Cleveland zaproponowali nowe filary CPTED będące uzupełnieniem dla postulatów Jeffery'ego. Ich koncepcja jest znana jako 4 C (od nazw filarów w języku angielskim). Zalicza się do nich:

- 1) spójność społeczną (*social cohesion*) rozumianą jako kształtowanie umiejętności społecznych wspólnot lokalnych w sposób umożliwiający im samodzielne rozwiązywanie wspólnych problemów i konfliktów oraz pobudzanie poczucia odpowiedzialności za losy wspólnoty⁴⁹;
- 2) kulturę wspólnoty (*community culture*) budowaną poprzez wspólne przeżycia oraz doświadczenia, związane m.in. z organizacją lokalnych wydarzeń kulturalnych i rozrywkowych. Przestrzeń powinna umożliwiać zaplanowane oraz spontaniczne spotkania mieszkańców;
- 3) sieć połączeń (*connectivity*) oznaczającą zdolność społeczności lokalnej do samoorganizacji oraz nawiązywania kontaktu z innymi wspólnotami i władzami miejskimi w celu rozwiązania problemów (w tym w zakresie bezpieczeństwa), które nie mogą zostać wyeliminowane przez społeczność samodzielnie;
- 4) równowagę przestrzenną (*capacity treshold*) rozumianą jako konieczność harmonizacji poszczególnych funkcji przestrzeni tak, aby żadna nie dominowała nad innymi oraz przystosowanie przestrzeni do zamierzonego sposobu jej wykorzystania.

Podsumowując, w drugiej generacji koncepcji CPTED promowane są drobne zmiany przestrzenne, które wpływają na komfort użytkowania przestrzeni przez mieszkańców miast i sprzyjają nawiązywaniu kontaktów społecznych pozwalających na wypracowanie wartości stojących u podstaw danej społeczności, w tym poczucia bezpieczeństwa. Filary zaproponowane przez Saville'a i Clevelanda dopełniają koncepcję Jeffery'ego, w której kluczowym elementem było zapewnienie nieformalnej kontroli społecznej nad wspólną przestrzenią, wpływającą na potencjalnego sprawcę przestępstwa. Główne postulaty CPTED pierwszej i drugiej generacji zostały wdrożone w wielu różnych państwach – od Stanów Zjednoczonych (np. w Chicago) i Kanadę (np. dzielnica Jane and Finch w Toronto) przez Wielką Brytanię (program Zabezpieczenie przez Projekt – *Secured by Design*) po Niderlandy (rewitalizacja zespołu mieszkaniowego Bijlmermeer w Amsterdamie). O ich skuteczności świadczy zredukowanie przestępczości oraz strachu przed nią wśród

⁴⁸ Por. G. Saville, G. Cleveland, *Introduction to 2nd Generation to CPTED: Part 1*, „CPTED Perspective” 2003, Vol. 6, s. 7–9.

⁴⁹ D. Fisher, *Second Generation CPTED*, „Crime Prevention Fact Sheet Series” 2009, Vol. 2, s. 2.

członków społeczności lokalnych oraz stworzenie warunków do rozwoju więzi społecznych między mieszkańcami dzielnic objętych programami rewitalizacyjnymi.

Podsumowanie

Rewitalizacja miejskich obszarów zdegradowanych to kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego wybranych przestrzeni miejskich charakteryzujących się dużym natężeniem problemów społecznych oraz negatywnych zjawisk o charakterze przestrzenno-technicznym, społeczno-gospodarczym, infrastrukturalnym i środowiskowym. Podejmowane działania służą nie tylko zapobieganiu dalszej degradacji, lecz również przywróceniu nowego życia zabytkowym budynkom i przestrzeniom oraz nadaniu im funkcji, które pozwolą niwelować problemy istniejące na danym obszarze. Dotychczasowa praktyka działań rewitalizacyjnych w Europie wskazuje, że szczególną uwagę poświęca się kwestiom społecznym, takim jak: niedostateczne warunki mieszkaniowe, ubóstwo i bezrobocie czy brak przedsiębiorczości. W mniejszym stopniu przedsięwzięcia rewitalizacyjne koncentrują się na kwestii bezpieczeństwa publicznego.

Poddane analizie główne założenia teorii z zakresu zapobiegania przestępczości przez projekt przestrzenny (zarówno dorobek Jacobs, jak i teoria CPTED pierwszej i drugiej generacji) stanowią zestaw wskazówek i dobrych praktyk związanych z kształtowaniem przestrzeni w taki sposób, aby wzmacniać bezpieczeństwo publiczne w miastach. Zapewnienie warunków do: naturalnej obserwacji, wyodrębnienia terytorialnego, kontroli dostępu, zarządzania i konserwacji, wsparcia użytkownika oraz działania na rzecz zachowania spójności społecznej, to kluczowe elementy sprzyjające wzrostowi bezpieczeństwa publicznego. Wskazówki te mogą zostać potraktowane jako wytyczne projektowe przy prowadzeniu przedsięwzięć rewitalizacyjnych w miastach, zwłaszcza jeżeli dotyczą one przestrzeni publicznych – placów, skwerów, parków i zieleńców. Również postulowana przez Jacobs konieczność zachowania wiekowych budynków oraz potrzeba utrzymywania przestrzeni w dobrym stanie (teoria wybitych szyb) stanowią przesłanki świadczące o bezpośrednim związku prezentowanych koncepcji z rewitalizacją. Tym samym zweryfikowana zostaje hipoteza mówiąca o tym, że w ramach rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich możliwe jest takie projektowanie przestrzeni, które wpływa na zachowanie potencjalnego sprawcy przestępstwa oraz wzmacnia poczucie bezpieczeństwa członków lokalnej społeczności, a w konsekwencji przyczynia się do wzrostu poziomu bezpieczeństwa publicznego w miastach.

Należy również zauważyć, że omówione teorie, w szczególności społeczne oraz CPTED drugiej generacji, znacząco wykraczają poza zapobieganie przestępczości w środowisku miejskim poprzez projektowanie rozwiązań przestrzennych. Ich twórcy dostrzegają potrzebę kształtowania przestrzeni sprzyjającej poprawie jakości życia mieszkańców miast, umożliwiającej im realizację potrzeb oraz nawiązywanie pozytywnych więzi między członkami lokalnej społeczności, będących podstawą poczucia wspólnoty, które sprzyja przeciwdziałaniu nie tylko przestępczości, lecz również innych problemów społecznych.

Bibliografia

- Bałandynowicz A., *Zapobieganie przestępczości: studium prawno-porównawcze z zakresu polityki kryminalnej*, Zakład Poligraficzny „Primum”, Warszawa 1998.
- Boryczka E., *Rewitalizacja miast*, [w:] *Eko Miasto#Zarządzanie. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, red. Z. Przygodzki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Ciesiołka P., *Rewitalizacja w polityce rozwoju kraju*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna” 2017, nr 39.
- Colquhoun I., *Design Out Crime: Creating Sage and Sustainable Communities*, Architectural Press, Amsterdam–Boston–London 2004.
- Cozens P.M., Saville G., Hiller D., *Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED): A Review and Modern Bibliography*, „Property Management” 2005, Vol. 23, Issue 5.
- Czekaj K., *Socjologia szkoły chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfańtego, Katowice 2007.
- Desrochers P., *The Death and Life of a Reluctant Urban Icon*, „Journal of Libertarian Studies” 2007, Vol. 21, No. 3.
- Dukała K., Jurzak-Mączka K., Mączka J., *CPTED – teoria, praktyka, skuteczność*, [w:] *Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni. Teoria – badania – praktyka*, red. J. Czapska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Felson M., Clarke R.V., *Opportunity Makes the Thief: Practical Theory for Crime Prevention*, ASU Center for Problem-Oriented Policing, <http://www.popcenter.org/library/reading/pdfs/thief.pdf> [dostęp: 24.04.2020].
- Fisher D., *Second Generation CPTED*, „Crime Prevention Fact Sheet Series” 2009, Vol. 2.
- Głowacki R., Łojek K., Ostrowska E., Tyburska A., Urban A., *CPTED jako strategia zapewnienia bezpieczeństwa społeczności lokalnej*, Wyższa Szkoła Policji – Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Szczytno–Lublin 2010.
- Goist P.D., *City and „Community”: The Urban Theory of Robert Park*, „American Quarterly” 1971, Vol. 23, No. 1.
- Graham W., *Miasta wyśnione: siedem wizji urbanistycznych, które kształtują nasz świat*, tłum. A. Sak, Wydawnictwo Karakter, Kraków 2016.
- Gutowski B., *Przestrzeń marzycieli: Miasto jako projekt utopijny*, Warszawa 2006, http://www.miastoidealne.sztuka.edu.pl/filozofia_miasta_miasto_jako_projekt_utopijny.pdf [dostęp: 24.04.2020].
- Hirschi T., *Causes of Delinquency*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London 1969.
- Hospers G.-J., *Jane Jacobs: Her Life and Work*, „European Planning Studies” 2006, Vol. 14, No. 6.
- Jacobs J., *Downtown is for People*, [w:] *The Exploding Metropolis: A Study of the Assault in Urbanism and how Our Cities Can Resist it*, eds. Editors of Fortune, Doubleday and Company, Garden City 1958.
- Jacobs J., *The Death and Life of Great American Cities*, Vintage Books, New York [cop. 1961].
- Jeffery C.R., *Crime Prevention Through Environmental Design*, SAGE, Beverly Hills 1971.
- Kelling G.L., Coles C.M., *Wybite szyby: jak zwalczyć przestępczość i przywrócić ład w najbliższym otoczeniu*, tłum. B. Ludwiczak, „Media Rodzina”, Poznań [cop. 2000].

- Kopeć M., *Rewitalizacja miejskich obszarów zdegradowanych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Kowalczyk J., *Bezpieczeństwo przestrzeni współczesnych miast. Przykład Wielkiej Brytanii*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2020.
- Krzysztofik S., Ślebocka M., Tylman A., *Revitalisation as a Process of Restoring the Identity of a Place through Protection of its Cultural Heritage. A Case Study of the City of Łódź*, „Studia Miejskie” 2017, t. 26.
- Laurence P.L., *The Death and Life of Urban Design: Jane Jacobs, the Rockefeller Foundation, and the New Research in Urbanism, 1955–1965*, „Journal of Urban Design” 2006, Vol. 11, Issue 2.
- Lis A., Weber-Siwińska M., Ziemiańska M., *Metoda oceny i weryfikacji doboru roślin w aspekcie bezpieczeństwa przestrzeni*, „Przestrzeń i Forma” 2016, nr 26.
- Lisowska A., Ochmański A., *Rewitalizacja a rozwój społeczno-gospodarczy miast (wybrane przykłady)*, „Studia Miejskie” 2016, t. 23.
- Maciejewska A., Turek A., *Rewitalizacja obszarów zurbanizowanych i poprzemysłowych jako kierunek zrównoważonego rozwoju miast*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” 2011, t. 142.
- Marczuk K.P., *Chicago. Społeczno-przestrzenne uwarunkowania bezpieczeństwa wielkich miast: Studium przypadku Chicago*, „Policja: Kwartalnik Kadry Kierowniczej Policji” 2013, nr 1.
- National Advisory Commission on Civil Disorders, *Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders*, National Institute of Justice, Washington DC 1968.
- Newman O., *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*, Macmillan, New York 1972.
- Parnaby P., *Crime Prevention Through Environmental Design: Discourses of Risk, Social Control and a Neo-liberal Context*, „Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice” 2006, Vol. 48, Issue 1.
- Parysek J., *Rewitalizacja miast w Polsce: wczoraj, dziś i być może jutro*, „Studia Miejskie” 2015, t. 17.
- Perrone C., *‘Downtown is for People’: The Street-level approach in Jane Jacobs’ Legacy and its Resonance in the Planning Debate within the Complexity Theory of Cities*, „Cities” 2019, Vol. 91.
- Robinson M.B., *The Theoretical Development of CPTED: 25 Years of Responses to C. Ray Jeffery*, [w:] *The Criminology and Criminal Law*, eds. W.S. Laufer, F. Adler, Transaction Publishers, New Brunswick 1996.
- Saville G., Cleveland G., *Introduction to 2nd Generation to CPTED: Part. 1*, „CPTED Perspective” 2003, Vol. 6, Issue 1.
- Scheper G.L., *A Divergence of Modernities: Jane Jacobs, Robert Moses, and the Re-Visioning of New York City*, „Community College Humanities Review” 2008, Vol. 28.
- Siegel L.J., *Introduction to criminal justice*, 12th ed., Cengage Learning, Belmont 2010.
- Skalski K., *Programy rewitalizacji w Polsce. Bilans, analiza porównawcza, perspektywy*, [w:] *Projekty i programy rewitalizacji w latach 2002–2006. Studium przypadków*, red. F. Targowska, oprac. K. Skalski, Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Kraków 2006.
- Skogan W., *Communities, Crime and Neighbourhood Organization*, „Crime and Delinquency” 1989, Vol. 35, Issue 3.

- Skolnick J.H., Bayley D.H., *Community Policing: Issues and Practices Around the World*, U.S. Department of Justice, Washington DC 1988.
- Szpakowska E., *Architektura miasta idealnego: Wprowadzenie*, „Przestrzeń i Forma” 2011, nr 16.
- Tavolari B., *Jane Jacobs: Contradictions and Tensions*, „Revista Brasileira De Estudos Urbanos e Regionais” 2019, Vol. 21, No. 1.
- Urban A., *Kształtowanie przestrzeni antyprzestępczej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Architektura” 2007, z. 45.
- van Soomeren P., *Tackling Crime and Fear of Crime Through Urban Planning and Architectural Design*, [w:] Th.D. Crowe, *Crime Prevention Through Environmental Design*, revised by L. Fennelly, 3rd ed., Elsevier, Oxford 2013.
- Wendt M., *The Importance of Death and Life of Great American Cities (1961) by Jane Jacobs to the Profession of Urban Planning*, „New Visions for Public Affairs” 2009, Vol. 1.
- Wilson J.Q., Kelling G.L., *The Police and Neighborhood Safety*, „The Atlantic” 1982, No. 1.
- Wiśniewska W., *Krajobraz miejski. Odnowa i kreacja w procesie odnowy*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2012.

Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich jako element kształtowania bezpieczeństwa publicznego

Streszczenie

Podejmowane w ramach rewitalizacji przedsięwzięcia infrastrukturalne związane z przebudową, remontami, modernizacją czy adaptacją wiekowych budowli, mają na celu przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom o charakterze społeczno-przestrzennym. Działania rewitalizacyjne są podejmowane w przestrzeni miejskiej charakteryzującej się dużym natężeniem problemów społecznych, takich jak: bezrobocie, ubóstwo, niski poziom edukacji i bezpieczeństwa, a także przestępczość. Związek między degradacją przestrzeni miejskiej a poziomem bezpieczeństwa społeczności lokalnej w miastach został dostrzeżony na początku XX w. przez badaczy szkoły chicagowskiej, znanej z próby przeniesienia orientacji ekologicznej na grunt badań społecznych. Rozwinięciem dorobku tej szkoły były badania prowadzone od lat 60. w Stanach Zjednoczonych oraz Kanadzie. Rozczarowanie ograniczoną możliwością oddziaływania na potencjalnych sprawców oraz niską skutecznością resocjalizacji skłoniło badaczy do skoncentrowania uwagi na innych teoriach skupiających się na zapobieganiu przestępczości w miastach, w tym na uwarunkowaniach przestrzennych. Powstałe ujęcia teoretyczne stanowiły zbiór postulatów dotyczących tego, w jaki sposób należy kształtować przestrzeń miejską, aby sprzyjała ona redukcji przestępczości oraz stanowiła czynnik wzmacniający poczucie bezpieczeństwa lokalnej społeczności. Celem artykułu jest analiza głównych postulatów sformułowanych przez amerykańskich i kanadyjskich kryminologów i urbanistów, dotyczących przestrzennych aspektów bezpieczeństwa w miastach, a także próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy podczas prowadzenia przedsięwzięć rewitalizacyjnych na zdegradowanych obszarach miejskich możliwe jest zastosowanie tych postulatów w celu przeciwdziałania negatywnym zjawiskom o charakterze społeczno-przestrzennym.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, obszar zdegradowany, bezpieczeństwo przestrzeni, bezpieczeństwo publiczne, zapobieganie przestępczości, miejska społeczność lokalna

The recovery of deprived urban areas as an element of shaping public security

Abstract

Infrastructural projects undertaken as part of recovery schemes – including reconstruction, renovation, modernisation, and adaptation of old buildings – are aimed at counteracting negative socio-spatial phenomena. This is due to the fact that urban recovery initiatives are conducted in places epitomised by a large concentration of social problems, including unemployment, poverty, poor education, as well as crime, and low levels of safety and security. The connection between degradation of urban space and the level of security in local urban communities was noticed at the beginning of the twentieth century by researchers from the Chicago School, known for their efforts to transfer ecological orientation into social sciences. The social accomplishments of the Chicago School were further developed in the 1960s in the US and Canada. The disappointment with limited ability to influence potential criminals and the low success rate of rehabilitation schemes pushed researchers to focus on other theories pertaining to crime prevention in cities, and to focus more on spatial conditions. The emerging theoretical approaches constituted a set of postulates regarding the ways in which urban space ought to be shaped in order to effectively reduce crime rates and strengthen the sense of security in local communities. The aim of this paper is to analyse the leading urban space security postulates formulated by American and Canadian criminologists and urbanists, and to attempt to provide a sensible answer to the question of whether it is possible to use these postulates for recovery projects in disadvantaged urban areas in order to counteract negative socio-spatial phenomena.

Key words: recovery, disadvantaged area, space security, public security, crime prevention, urban local community

Wiederaufbau der sanierungsbedürftigen städtischen Gebiete als Element der Gestaltung der öffentlichen Sicherheit

Zusammenfassung

Die im Rahmen des Wiederaufbaus vorgenommenen mit dem Umbau, Renovierungen, Modernisierung oder Anpassung der alten Gebäude verbundenen Infrastrukturvorhaben haben zum Ziel, die negativen sozialräumlichen Erscheinungen zu verhindern. Die Revitalisierungsaktivitäten werden in den städtischen Gebieten vorgenommen, welche durch die hohe Intensität der sozialen Probleme, wie: Arbeitslosigkeit, Armut, niedriges Bildungs- und Sicherheitsniveau, als auch die Kriminalität gekennzeichnet sind. Der Zusammenhang zwischen der Zerstörung der städtischen Gebiete und des Sicherheitsniveaus der lokalen Bevölkerung in den Städten wurde am Anfang des XX. Jahrhunderts von den Forschern der Chicagoer Schule bemerkt. Die Schule war dafür berühmt, dass sie die ökologische Orientierung auf die sozialen Forschungen zu übertragen versuchte. Die Entwicklung der Errungenschaften dieser Schule waren die seit den 60. Jahren in den Vereinigten Staaten und in Kanada geführten Untersuchungen. Enttäuschung über die eingeschränkte Möglichkeit der Auswirkung auf die potenziellen Täter und geringe Wirksamkeit der Resozialisierung veranlasste die Forscher den Schwerpunkt auf andere Theorien über die Kriminalprävention in den Städten, darin auf die räumlichen Gegebenheiten zu legen. Die entstandenen

teoretischen Ansätze waren eine Sammlung von Forderungen dazu, auf welche Weise der städtische Raum gestaltet werden soll, damit er der Verringerung der Kriminalität beiträgt und zum Faktor wird, der das Gefühl der Sicherheit der Bevölkerung verstärkt. Das Ziel des Artikels ist die Analyse der elementaren, von den amerikanischen und kanadischen Kriminologen und Stadtplanern formulierten Forderungen zu den räumlichen Aspekten der Sicherheit in den Städten, als auch der Versuch die Antwort auf die Frage, ob es während der auf den zerstörten städtischen Gebieten geführten Wiederaufbauarbeiten möglich ist, diese Forderungen zum Ziel der Bekämpfung der negativen sozialräumlichen Erscheinungen zu verwenden.

Schlüsselwörter: Wiederaufbau, zerstörtes Gebiet, Raumsicherheit, öffentliche Sicherheit, Kriminalprävention, lokale städtische Gemeinschaft

Ревитализация деградированных городских районов как элемент формирования общественной безопасности Резюме

Реализуемые в рамках ревитализации инфраструктурные проекты, связанные с реконструкцией, ремонтом, модернизацией или адаптацией старых зданий, направлены на противодействие негативным явлениям социально-пространственного характера. Действия направленные на воссоздание и оживление городского пространства проводятся в районах, характеризующихся высокой интенсивностью социальных проблем, таких как – безработица, бедность, низкий уровень образования и безопасности, преступность. Связь между деградацией городского пространства и уровнем безопасности местного сообщества в городах была замечена еще в начале XX века исследователями чикагской школы, известной своими попытками перенести экологическую ориентацию в область социальных исследований. Достижения этой школы были расширены исследованиями, проводимыми в 60-е гг. в США и Канаде. Разочарование ограниченными возможностями воздействия на потенциальных правонарушителей и низкой эффективностью социальной реабилитации, вынудило исследователей сосредоточить свое внимание на других теориях, направленных на предупреждение преступности в городах, в том числе учитывающих пространственные условия. Полученные теоретические решения представляют собой набор постулатов о том, как необходимо формировать городское пространство, чтобы оно способствовало снижению преступности и способствовало укреплению чувства безопасности местного сообщества. В статье проведен анализ основных постулатов, сформулированных американскими и канадскими криминалистами и градостроителями, касающимися пространственных аспектов безопасности в городах, а также дана попытка дать ответ на вопрос: можно ли при реализации проектов регенерации деградированных городских районов, применить эти постулаты в целях противодействия негативным явлениям социально-пространственного характера.

Ключевые слова: ревитализация, деградированная территория, безопасность пространства, общественная безопасность, профилактика преступности, городское местное сообщество